

พระราชดำริทางการเมืองของ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นางสาวนฤมล ชีร์วัฒน์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2525

I155A2166

008366

THE POLITICAL THOUGHT OF KING MONGKUT

Miss Naruemol Teerawat

A Thesis submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts

Department of History
Graduate School

Chulalongkorn University

1982

หัวข้อวิทยานิพนธ์

พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดย

นางสาวนฤมล ชีร์วัฒน์

ภาควิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ จันทรวงศ์

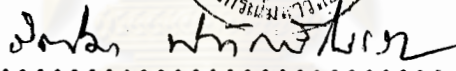
รองศาสตราจารย์ปิยนาด บุนนาค

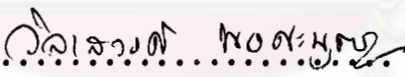
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

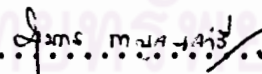
.... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สปิระติง บุนนาค)

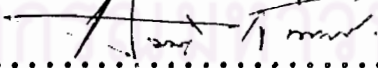

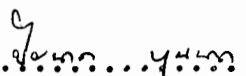
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ชิตีมา พิทักษ์ไพโรจน์)

.... กรรมการ
(ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงศ์บุตร)

.... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุษกร กาญจนจारी)

.... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ จันทรวงศ์)

.... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ปิยนาด บุนนาค)

หัวข้อวิทยานิพนธ์ พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ชื่อ นิสิต นางสาวนฤมล ชีร์วัฒน์
 อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ จันทรวงศ์
 รองศาสตราจารย์ปิยนาด บุณนาค
 ภาควิชา ประวัติศาสตร์
 ปีการศึกษา 2524

บทคัดย่อ

สถาบันกษัตริย์ไทยเป็นสถาบันทางการเมืองที่มีการปรับตัวอย่างมากมาโดยตลอด ตามประวัติศาสตร์สถาบันนี้ได้ปฏิรูปตัวเองอย่างต่อเนื่องและปรับสถานะให้ทันสมัยอยู่เสมอเพื่อรักษาไว้ซึ่งสถานภาพที่เหมาะสมในสังคมไทย การปฏิรูปครั้งใหญ่ของสถาบันกษัตริย์ที่ดีเป็นก้าวแรกแห่งการนำประเทศไปสู่ความเจริญแบบตะวันตกได้เริ่มขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักรี เวลานั้นเมื่อประเทศไทยเริ่มสำนึกในแรงกดดันจากลัทธิอาณานิคมตะวันตก การปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่เพียงแต่ช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการยึดครองของมหาอำนาจต่างชาติเท่านั้น หากยังส่งอิทธิพลอย่างมากต่อการวางแนวนโยบายการเมืองภายในและภายนอกประเทศในรัชกาลต่อมา

จากการวิเคราะห์พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจและงานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาถึงกำเนิดและพัฒนาการแห่งพระราชดำริทางการเมืองของพระองค์ โดยจะให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อสิ่งซึ่งอาจเป็นแรงบันดาลของความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดภายหลัง

ผลของการศึกษาพบว่า ทศนคติทางการเมืองแบบ "จารีตนิยม" ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ก่อตัวขึ้นในช่วงแรกแห่งพระชนม์ชีพได้เปลี่ยนแปลงไปมากในช่วงระยะเวลา 27 ปีต่อมาที่ทรงลี้ภัยการเมืองในสมณเพศ เมื่อทรงตระหนักว่าไม่อาจได้ราชสมบัติตามลัทธิธรรม ระหว่างที่ทรงเป็นพระภิกษุ นั้นพระองค์ทรงมีโอกาส

ที่พระมหากษัตริย์องค์ใดไม่เคยทรงมีมาก่อนในการเรียนรู้สภาพที่เป็นจริงของสังคมและโลกภายนอก พระองค์จึงสามารถพัฒนาพระราชดำริทางการเมืองให้มีลักษณะเฉพาะพระองค์ในเรื่องของพระราชภารกิจแห่งพระมหากษัตริย์ที่พึงมีต่อราษฎรและราชอาณาจักร เมื่อพระองค์ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงดำเนินการตามพระราชดำริทางการเมืองที่เกิดขึ้นใหม่นี้ ผลก็คือนโยบายต่างประเทศของไทยเปลี่ยนจากการไม่ผูกพันกับประเทศใดมาเป็นการโอนอ่อนยอมตามความต้องการของชาติมหาอำนาจ ขณะเดียวกันก็เริ่มพัฒนายุทธวิธีถ่วงดุลย์อำนาจในวิธีการทูต ภายในประเทศนั้น พระองค์เริ่มโครงการระยะยาวที่จะรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองไว้ที่สถาบันกษัตริย์ ทั้งยังทรงนำกลุ่มผู้สนับสนุนพระองค์ในการเพิ่มพูนความรู้เรื่องวิทยาการสมัยใหม่และเทคโนโลยีของตะวันตก เป็นที่น่าสังเกตว่าในความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นไม่มีสิ่งใดที่แสดงให้เห็นเลยว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงละทิ้งความเชื่อพื้นฐานเรื่องบทบาทของกษัตริย์สมบูรณ์ในฐานะราชย์ที่เป็นธรรมราชาตามอุดมคติทางพุทธศาสนา เพียงแต่ทรงกำหนดบทบาทธรรมราชาของพระองค์ให้ใกล้ชิดราษฎรยิ่งกว่ารัชสมัยใดที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดทางสังคมและการเมืองทำให้ยากที่พระองค์จะดำเนินการตามพระราชดำริทางการเมืองทั้งหมดได้ สิ่งที่พระองค์เริ่มไว้นั้นรัชทายาทของพระองค์คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสานต่อจนสำเร็จโดยใช้เวลาเกือบตลอดพระชนม์ชีพ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title   The Political Thought of King Mongkut

Name   Miss Naruemol Teerawat

Thesis Advisors   Associate Professor Sombat Chantornwong, Ph.D.
Associate Professor Piyanart Bunnag

Department   History

Academic Year   1981

ABSTRACT

As a political institution, the Thai monarchy has always been highly dynamic. Throughout history, this traditional establishment has continuously reformed itself and modified its position in order to secure its proper place in the Thai society. One such great reformation of the monarchical institution, which may be taken as a first step towards modernization, took place during the time of King Mongkut, the fourth King of the Chakkri dynasty. At that time when Thailand beginning to feel the pressure of western colonialism, the reform initiated by King Mongkut not only saved the country from outright domination by foreign powers, but also greatly influenced the future policy formulation, both internal and external, of his successor.

Based on the analysis of his life, his works and his career, this study attempts to trace the origin and development of King Mongkut's political thought, with special emphasis on how it might have inspired the changes that has taken place thereafter. The study concludes that

King Mongkut's "conservative" political attitude, which was formed during his early years, underwent quite a change when, seeing that his legal claim to the throne was denied, he spent his next 27 years of self-imposed exile in the monkhood. During his time in the Buddhist Sangha, King Mongkut had the opportunity that no other kings had ever had to learn about social reality and the outside world. He, thus, was able to form his own idea as to what the obligation of the king towards his subjects and the country should be. Upon his ascendancy to the throne, he put these new ideas into practice. As a result, Thailand's foreign policy changed from that of isolationism, i.e., reluctance from making any agreement with western countries to that of accommodating the demands of foreign powers. At the same time, the strategy of playing off one foreign power against another through diplomatic means was developed. Internally, King Mongkut began the long process of centralization with the goal of making the monarch the supreme source of political power. He also led his supporters in embracing modern sciences and other western technology. Yet despite all these modern looking gestures, he showed no signs of moving away from his basic belief in the rule of absolute monarchy based on the Buddhist ideal of "Dharmaraja". He only made his rule as a Dharmaraja closer to his subjects than any of his predecessors ever did. Certain sociological and political limitations, however, made it difficult for all his ideas to be carried out. It took his successor, King Chulalongkorn, nearly all his life to accomplish what he had begun.

กิติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย รองศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ จันทรวงศ์ และ รองศาสตราจารย์ปิยนาด นูนนาค ไค้กรณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ และทำหน้าที่อย่างดีที่สุดตลอดมาโดยให้ทั้งความเป็นครู และความรู้ทางวิชาการ จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

คณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นส่วนสำคัญต่อความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ของผู้เขียน ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่ ผู้เขียนได้รับความกรุณาจากอาจารย์ทุกท่านในค่านความห่วงใย กำลังใจ และคำแนะนำที่เป็นประโยชน์โดยเฉพาะจาก รองศาสตราจารย์ธิติมา พิทักษ์ไพรวรรณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุษกร กาญจนจारी และ ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงศ์บุตร ผู้กรุณารับเป็นคณะกรรมการตรวจแก้วิทยานิพนธ์ขั้นสุดท้าย ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

ขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัยที่ให้อุ่นอกทุนการวิจัย จำนวน 1,500 บาท

ขอกราบนมัสการพระคุณเจ้า เจ้าคุณราชบัณฑิต วัดบวรนิเวศวิหาร พระครูโกวิทวรคุณ วัดเจดีย์ทอง ปทุมธานี ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์อดิศักดิ์ แห่งราชบัณฑิตยสถาน ที่กรุณาให้ความกระจ่างเกี่ยวกับหลักธรรมบางเรื่องในพุทธศาสนา และประวัติบางตอนของคณะสงฆ์ธรรมยุต ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดต่าง ๆ อาทิ ศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ข้าราชการกองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ และห้องสมุดวชิรญาณ ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูล

ความเข้าใจ กำลังใจ และความช่วยเหลืออย่างจริงใจจากเพื่อนร่วมรุ่น รุ่นพี่ และรุ่นน้องตลอดการทำวิทยานิพนธ์ เป็นสิ่งที่มีค่ายิ่งในความรู้สึกและจะคงอยู่ตลอดไป

ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในน้ำใจของ คุณจารย์ ติพยพิมานชัยกร คุณฐิตียา ศรีกิจการ และคุณเขาวรัตน์ พุฒิมานรคึกฤต ที่ช่วยเหลือพิมพ์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างดีโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยจนเสร็จทันเวลา จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ความรักและความสนับสนุนจากพ่อแม่ทั้งค่าน้ำใจ กำลังทรัพย์ เป็นส่วนสำคัญให้ผู้เขียนออกหน้าทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จ จึงขอกราบระลึกพระคุณไว้ ณ ที่นี้ และขอกราบขอบพระคุณญาติทุกท่านที่ห่วงใยและมีอุปการคุณมาตลอด

นฤมล ชีร์วัฒน์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญตาราง	ฐ
สารบัญแผนภูมิ	ฑ
บทนำ	1
บทที่	
1 ทศนคติทางการเมืองพื้นฐานของเจ้าฟ้ามงกุฎก่อนทรงผนวช ...	6
ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดทศนคติทางการเมืองระยะแรก	
ของเจ้าฟ้ามงกุฎ	7
ทศนคติทางการเมืองระยะแรกของเจ้าฟ้ามงกุฎ	35
2 ทศนคติและพระคำริทางการเมืองของพระภิกษุ สมเด็จพระเจ้า	
น้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎในระหว่างที่ทรงผนวช	45
ทศนคติต่อพุทธศาสนาในฐานะวิถีสู่อาณาจักร	
การเมือง	50
ก. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดทศนคติ	51
ข. ทศนคติ	70
ค. การดำเนินการตามทศนคติ	79
การก่อตั้งขรรคมยุต : การเตรียมการและ	
สร้างความมั่นคงให้กับนิภายีใหม่	79

การขยายบทบาทของธรรมยุติกนิกายทางศาสนาและการเมืองหลังจากที่ "วชิรญาณภิกษุ" ได้รับการสถาปนาเป็นอธิบดีสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหาร	104
ทัศนคติต่อบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย	132
พระคำรিতอกการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	134
ผลของทัศนคติและพระคำริตทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่างที่ทรงผนวช	138
3 พระราชดำริทางการเมืองและการดำเนินการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	142
ปัญหาและเป้าหมายทางการเมือง	142
พระราชดำริและการดำเนินการทางการเมือง	160
พระราชดำริและการดำเนินการทางการเมืองก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริง	187
ก. การรวมศูนย์อำนาจที่สถาบันกษัตริย์ ...	190
1. การสร้างรูปแบบความสัมพันธ์และความสามัคคีระหว่างชนในชาติ ..	196
บทบาทและพระราชภารกิจแห่งสถาบันกษัตริย์	196

หน้าที่ของกุ่มชนต่าง ๆ ที่มีต่อรัฐ	237
2. การตรวจสอบการใช้อำนาจของ เจ้านายและข้าราชการ	247
ระบบการถวายฎีกา	249
การปรับปรุงระบบการคุมกำลัง คน	253
ควบคุมกระบวนการยุติธรรมให้ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ	255
ข. การปรับประเทศให้ทันสมัยแบบ ตะวันตก	257
พระราชดำริและการดำเนินการทางการเมืองหลัง ทำสนธิสัญญาเบาริง	267
ก. การดำเนินนโยบายต่างประเทศของ ไทย	272
ข. การปรับประเทศให้ทันสมัยแบบ ตะวันตก	
ค. การรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองไว้ที่ สถาบันกษัตริย์	
ง. การสืบทอดอำนาจทางการเมืองโดย การสืบสันตติวงศ์	327

บทสรุป

พัฒนาการพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวและผลกระทบที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ไทยสมัยต่อมา	337
บรรณานุกรม	347
ประวัติผู้เขียน	366

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1	รูปแบบการจัดการศึกษาของเจ้านายไทยทั้งชายและหญิง สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ 24
ตารางที่ 2	ขุนนางที่รับราชการในตำแหน่งสำคัญทางการ เมืองต้นรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว 62
ตารางที่ 3	เจ้านายที่กำกับกรมสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว 63
ตารางที่ 4	วัดธรรมยุตในกรุงและหัวเมืองช่วง พ.ศ. 2367 - 2394 106
ตารางที่ 5	กฎหมายรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 - 2398 184
ตารางที่ 6	กฎหมายรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2399 - 2410 และ ไม่ระบุศักราช 185
ตารางที่ 7	ประเภทของกฎหมายที่ประกาศใช้ในรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 - 2410 186

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1 การเปลี่ยนแปลงสถานภาพระหว่างพระภิกษุและกษัตริย์	54
แผนภูมิที่ 2 วิธีทางสูรราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	56
แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มชนในสังคมไทยตามแบบเดิม ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	245
แผนภูมิที่ 4 โครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มชนในสังคมไทยในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	246

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย